

Nr 18

Justitiekottets betänkande i anledning av motion om straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att bistå annan person i nödsituation.

Motionen

I motionen 1972: 899 av herr Börjesson i Falköping m. fl. (c, s, fp, m) yrkas att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om förslag till en allmän bestämmelse i brottsbalkens kapitel om brott mot liv och hälsa om skyldighet att bistå annan i nödsituation i enlighet med vad i motionen anförts.

Till stöd för yrkandet framhåller motionärerna att det enligt urgammal svensk rättsuppfattning är en självklar moralisk plikt för envar att efter förmåga bistå annan som är i nöd. Då någon häremot svarande generell juridisk plikt ej existerar i svensk rätt, föreligger enligt motionärernas mening en bristande överensstämmelse mellan den allmänna rättsuppfattningen och lagens bestämmelser — mellan moralisk och juridisk plikt för den enskilde. Rättsligt ansvar kan t. ex. icke — hur moraliskt förkastligt handlingssättet än må vara — utkrävas av den som underlåter att rädda annan från att drunkna, även om det kunnat ske utan fara eller uppoffring för honom själv, eller av den som vägrar att ställa sin bil till förfogande för transport av livsfarligt skadad eller ens av den som vägrar att i nödsituation ställa sin telefon till förfogande för tillkallande av polis eller läkare. Den sålunda gällande ordningen är enligt motionärerna synnerligen stötande för det allmänna rättsmedvetandet. De anser att de invändningar som främst rests mot införandet av straffbestämmelser på detta område väsentligen har hänfört sig till förmodade svårigheter att utforma regler av denna art och till bevis-svårigheter vid tillämpningen. Sådana synpunkter är emellertid enligt motionärernas mening icke av den art att de bör hindra en lagstiftning, för vilken starka skäl talar. Hänsyn bör enligt motionärerna också tas till att lagstiftning i ifrågavarande hänseende införts i Norge och Danmark; den norska lagens stadgande utgör enligt motionärerna en god förebild.

Beträffande de fullständiga motionsskälerna hänvisas till motionen.

Gällande rätt m. m.

Enligt gällande svensk rätt finns icke någon allmän skyldighet att bistå den som befinner sig i fara. Underlåtenhet att ingripa i nödsituation kan

likväl i särskilda fall vara straffbar. Sålunda förekommer på vissa områden stadganden om skyldighet att vara verksam för att avvärja eller begränsa olyckor.

Ett dylikt stadgande som riktar sig till medborgarna i allmänhet finns i 11 § *brandlagen*: "Uppstår brand eller är överhängande fara därför och kan ej den, som varskar branden eller faran eller eljest får kunskap därom, genast släcka branden eller undanröja faran, skall han varsko dem, vilkas liv eller egendom är i fara, samt tillkalla hjälp." Straff för den som bryter mot detta stadgande har föreskrivits i 16 § samma lag.

Enligt 43 § *vägtrafikförordningen* får vägtrafikant, som med eller utan egen skuld haft del i uppkomsten av trafikolycka, icke genom att avlägsna sig från olycksplatsen eller eljest undandra sig att i mån av förmåga medverka till de åtgärder, vartill olyckan skäligen föranleder, såsom omhändertagande av skadad person. Denna bestämmelse är emellertid straffsanktionerad endast i begränsad utsträckning. Straffstadgandet — i 5 § *trafikbrottslagen* — innebär, såvitt nu är av intresse, att den, som visserligen kvarstannar på olycksplatsen men undandrager sig att lämna hjälp åt skadad, icke kan åtkommas med straff.

I 62 § *sjölagen* stadgas, att befälhavare, som anträffar någon i sjönöd, är skyldig att, såvitt det kan ske utan allvarlig fara för det egna fartyget eller de ombordvarande, lämna all den hjälp, som är möjlig och behövlig för att rädda den nödställda. Om befälhavare i annat fall fått kännedom om att någon är i sjönöd eller har erhållit kunskap om någon fara som hotar sjötrafiken, är han med samma begränsningar skyldig att i enlighet med föreskrifter i *sjönödskungörelsen* vidtaga åtgärder för att rädda den nödställda eller avvärja faran. Straff för underlåtenhet att iakttä dessa föreskrifter är stadgat i 326 och 327 §§ samma lag. Straffet är böter eller fängelse i högst två år.

Enligt 223 § *sjölagen* åligger det vidare befälhavare på fartyg, som har stött samman med annat fartyg, dels att lämna det andra fartyget och de ombordvarande där viss hjälp för räddning om det kan ske utan allvarlig fara för det egna fartyget och de ombordvarande, dels att för det andra fartygets befälhavare uppge namnet på det egna fartyget och dess hemort samt den ort eller hamn varifrån det kommer och dit det skall gå. Bestämmelserna äger enligt 222 § tillämpning även när till följd av fartygs manövrering eller på annat sätt ett fartyg eller personer eller gods på fartyget skadas av ett annat fartyg utan att fartygen stöter samman. Befälhavare som försummar vad sålunda åligger honom dömes enligt 327 § till böter eller fängelse i högst två år. Sedan bestämmelsen i rättspraxis ansetts tillämplig på handelsfartyg men inte på fritidsbåtar, har i 4 § andra stycket *sjötrafikförordningen* införts regler som nära motsvarar dem som enligt vad ovan sagts enligt 43 § *vägtrafikförordningen* gäller för vägtrafikant som haft del i uppkomsten av trafik-

olycka. Den som uppsåtligen underlåter att fullgöra vad sålunda åligger honom dömes till böter eller fängelse i högst sex månader.

I förevarande sammanhang torde även få erinras om de bestämmelser rörande skyldighet att avslöja eller hindra grövre brott som förekommer i 23 kap. 6 § *brottsbalken*.

Underlåtenhet att ingripa i nödsituation kan vidare enligt *allmänna regler* vara straffbar, t. ex. såsom vållande till annans död (3 kap. 7 § *brottsbalken*), på den grund att underlåtenheten rättsligt sett är likvärdig med ett positivt handlande. Särskilt beaktas i detta avseende om en rättslig skyldighet att handla ålegat gärningsmannen oberoende av straffbudet. En sådan skyldighet kan föreligga på grund av stadgande i lag eller författning, såsom i fråga om föräldrars och förmyndares vårdnadsplikt enligt föräldrabalken eller arbetsgivares åligganden enligt arbetskyddslagen att vidtaga åtgärder till förebyggande av olycksfall i arbete. Den kan vidare uppkomma genom myndighets befallning, när denna meddelas inom myndighetens kompetensområde och riktar sig till personer som har lydnadsplikt, eller genom åtagande på grund av avtal. Även genom tidigare faktiska åtgärder från gärningsmannens sida kan en dylik skyldighet uppkomma.

I *utländsk strafflagstiftning* är allmänna bestämmelser om straff för den som underlåter att bistå annan vid livsfara m. m. icke ovanliga. Sålunda stadgar den *norska strafflagen*, 378 §, straff för den »som undlater, uaktet det var han muligt uten særlig fare eller opofrelse for ham selv eller andre, etter evne å hjelpe den, der er i øyensynlig og overhengende livsfare». I den *danska strafflagen* föreskrives i 185 och 253 §§ en liknande plikt, när det gäller att avvärja ett katastrofotillbud som medför fara för människoliv; dessutom stadgas i 142 § en plikt att på anmodan av därtill behörig myndighet lämna bistånd i vissa hithörande fall. Ytterligare må nämnas finska strafflagen 44 kap. 2 § och västtyska strafflagen 330 c §.

Frågans tidigare behandling

Under *förarbetena till trafikbrottslagen* ifrågasatte hovrätten över Skåne och Blekinge om icke under straffbestämmelsen i lagens 5 § borde inbegripas jämväl den som — utan att avlägsna sig från olycksplats — undandrog sig att lämna hjälp åt skadad etc. Departementschefen (prop. 1951: 30 s. 272) ansåg det emellertid icke lämpligt att i då förevarande sammanhang utvidga bestämmelsen på sätt hovrätten föreslagit. Frågan härom borde övervägas i samband med mera allmänna bestämmelser om straff för underlåtenhet att bispringa den som skadats eller råkat i livsfara.

I sitt betänkande med förslag till brottsbalk upptog *straffrättskommittén* frågan om behovet av särskilda straffbestämmelser för underlåten-

hetshandlingar som äventyrar annans liv eller hälsa (SOU 1953: 14 s. 143). Enligt kommitténs mening hade hos oss knappast framträtt något behov att, utöver vad som följer av de allmänna reglerna om underlåtenhetshandlings jämställdhet med positivt handlande samt de nuvarande specialbestämmelserna, särskilt stadgandet i 5 § trafikbrottslagen, upptaga en allmän bestämmelse om straff för underlåtenhet att bistå den som befinner sig i fara. I vissa fall kunde en dylik bestämmelse framstå som rent olämplig. Kommittén avstod därför från att i förslaget upptaga någon sådan allmän bestämmelse.

I remissyttrande över förslaget ifrågasatte hovrätten över Skåne och Blekinge om icke i brottsbalken borde upptagas en dylik bestämmelse, riktad mot underlåtenhet att bistå annan vid livsfara. Vid 1958 års lagrådsremiss *beträffande brottsbalken* intog emellertid vederbörande *departementschef* samma ståndpunkt till frågan som kommittén (prop. 1962: 10 s. B 97).

Vid 1963 års riksdag väcktes motioner med samma yrkande som i nu föreliggande motion. Motionerna, som hänvisades till första lagutskottet, tillstyrktes vid utskottets remissbehandling av Svea hovrätt och härads- hövdingeföreningen medan yttranden från samtliga övriga remissinstanser, däribland riksåklagaren, stadsdomareföreningen, advokatsamfundet, försäkringsbolagens riksförbund samt tre motororganisationer, gick i avstyrkande riktning.

För egen del anförde första lagutskottet bl. a. följande.

Vad gäller det kriminalpolitiska behovet av en allmän straffbestämmelse mot underlåtenhet att bispringa nödställd torde utskottet först få erinra om att rättsordningen redan nu sörjer för erforderlig reaktion mot åtskilliga av de mest straffvärda fallen, såsom då personer i ansvarsfull ställning har åsidosatt sina särskilda skyldigheter. Inom det område som lämnats straffritt synes de allra flesta människor vara beredda att självmant prestera åtminstone så mycket som man rimligen kunde fordra av dem genom en straffbestämmelse. Den som brister i hjälpsamhet, när en allvarlig nödsituation föreligger, torde också i regel få räkna med att drabbas av en kännbar, social reaktion.

Vid nu angivna förhållanden förefaller det praktiska behovet av bestämmelsen tämligen begränsat. Detta intryck har vunnit starkt stöd under remissbehandlingen.

Mot den föreslagna kriminaliseringen kan, som jämväl framgått under remissbehandlingen, andragas vissa allvarliga betänkligheter. Dessa sammanhänger till en del med att brottsrekvisitet finge angivas i ganska allmänt hållna ordalag. Bestämmelsen skulle sålunda icke kunna innehålla någon närmare precisering av vilka konkreta handlingar som i växlande situationer krävdes av samhällsmedlemmarna. Detta måste leda till avsevärda svårigheter för domstolarnas rättstillämpning och än större svårigheter för de enskilda att förutse hur deras förhållningssätt inför en viss nödsituation skulle komma att bedömas. Rättssäkerheten skulle härigenom lätt bli lidande. Det torde även med fog kunna ifrågasättas

om man kan påräkna att en bestämmelse av angiven art verkligen skulle vara ägnad att frambringa ändamålsenliga mått och steg från sådana personer som, väl oftast av allmän oföretagsamhet eller rådlöshet, tenderar till att hålla sig passiva. Härvidlag måste särskilt beaktas att risken för olämpliga åtgärder vid omhändertagande av svårt skadade kan komma att ökas; ej sällan torde det vara vanskligt att utan viss fackkunskap avgöra vilket förfarande som därvid är tillrädligt.

Med ledning av huvudsakligen de synpunkter som nu återgivits har utskottet stannat för uppfattningen att övervägande skäl talar för den ståndpunkt till förevarande lagstiftningsspörsmål, som intogs i samband med brottsbalkens tillkomst. Utskottet finner sig sålunda böra avstyrka det genom motionerna framlagda förslaget.

I enlighet med det anförda hemställde utskottet att motionerna icke skulle föranleda någon riksdagens åtgärd. En reservant inom utskottet ansåg att riksdagen borde hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning avseende införande i brottsbalken av en bestämmelse om en allmän skyldighet att bistå annan i nödsituation, varvid särskilt borde beaktas de ökade risker för farliga trafikolyckor som vållas av växande trafikproblem.

Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

Även vid 1971 års riksdag väcktes en motion med samma yrkande som i nu föreliggande motion. Justitieutskottet inhämtade yttrande från riksåklagaren, rikspolisstyrelsen, hovrätten för Västra Sverige, Föreningen Sveriges tingsrättsdomare, Sveriges advokatsamfund och Motororganisationernas samarbetsdelegation. Motionen avstyrktes av samtliga remissinstanser utom domarföreningen och hovrätten. Domarföreningen föreslog att det aktualiserade spörsmålet skulle bli föremål för utredning, medan hovrätten tillstyrkte en utredning med den mer begränsade målsättningen att överväga frågan om att utsträcka straffansvaret enligt 5 § trafikbrottslagen. En sammanfattning av remissvaren finns intagen i utskottets betänkande över motionen, JuU 1971: 16, vartill här hänvisas.

Utskottet lann för sin del att under den tid som förflutit sedan motionsspörsmålet senast prövades av riksdagen inte inträffat något som borde föranleda ett annat bedömande än det riksdagen år 1963 stannade för. I enlighet härmed avstyrkte utskottet bifall till motionen. Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottet

I motionen framförs önskemål om att i brottsbalken skall införas en allmän bestämmelse om skyldighet att bistå annan i nödsituation.

Motionärerna framhåller bl. a. att rättsligt ansvar inte kan utkrävas t. ex. av den som underlåter att rädda annan från att drunkna även om

det kunnat ske utan fara eller uppoffring för honom själv eller av den som vägrar att ställa sin bil till förfogande för transport av livsfarligt skadad eller ens av den som vägrar att i nödsituation låta sin telefon användas för tillkallande av polis eller läkare. Den sålunda gällande ordningen är enligt motionärerna uppenbart stötande för det allmänna rättsmedvetandet.

Som framgår av den ovan lämnade redogörelsen är enligt gällande rätt underlåtenhet att lämna hjälp i nödsituation straffbar endast i begränsad omfattning; regleringen inskränker sig till vissa specialbestämmelser bl. a. på trafikområdet och till de allmänna reglerna om underlåtenhetshandlings jämställdhet med positivt handlande, t. ex. då personer i ansvarsfull ställning har åsidosatt vissa särskilda skyldigheter. Som regel torde väl känslan av en moralisk skyldighet att inskrida vara tillräckligt stark för att förmå människor att vara verksamma efter sin förmåga, och de fall då någon visar uppenbar likgiltighet i situationer när annans liv står på spel torde vara få. Otvivelsaktigt förekommer dock fall av det slag motionärerna nämner där den gällande ordningen har för den allmänna rättskänslan uppenbart stötande konsekvenser; att en person, som utan olägenhet för honom själv kunnat värdefullt bidra till att rädda en annan människas liv, inte för sin underlåtenhet kan drabbas av någon som helst påföljd bortsett från eventuell social reaktion torde för många framstå som klart otillfredsställande.

En straffbestämmelse skulle från individualpreventiv synpunkt sannolikt icke vara av större värde eftersom, om straffsanktion funnes, brottet att inte lämna hjälp i det helt övervägande antalet fall skulle ha karaktär av ren tillfällighetsförbrytelse. Från allmänpreventiv synpunkt är det emellertid inte osannolikt att en sådan bestämmelse skulle kunna tjäna som ett stöd för människors handlande i kritiska situationer där hjälpinsatser påkallas och kunna förmå en oföretagsam eller ovillig person att ingripa.

Å andra sidan kan mot en lagstiftning i berört hänseende anföras åtskilliga betänkligheter. Ett lagbud som föreskriver skyldighet att ingripa måste med nödvändighet utformas i ganska allmänt hållna ordalag för att kunna täcka de vitt skilda situationer som kan tänkas uppkomma. Härav skulle emellertid följa svårigheter för den enskilde att avgöra om situationen är sådan att den kräver ingripande från hans sida och, i så fall, vilka åtgärder som bör vidtas. Rädslan att drabbas av straff skulle också kunna öka risken för t. ex. olämpliga åtgärder vid omhändertagande av skadade. Man kan inte heller bortse från att en allmänt hållen lagregel skulle kunna ge upphov till bristande enhetlighet i rättstillämpningen till men för rättssäkerheten.

Invändningar av nu angivet slag har emellertid i åtskilliga andra länder inte ansetts ha den tyngden att de hindrat en lagstiftning. Allmänna bestämmelser om straff för den som underlåter att bistå annan vid livs-

fara m. m. finns sålunda bl. a. i Danmark, Norge, Finland och i Väst-tyskland. I anslutning till detta konstaterande bör dock nämnas att förekommande bestämmelser, i varje fall i de nordiska länderna, ytterst sällan vunnit tillämpning. Så t. ex. inhämtade utskottet föregående år att de norska bestämmelserna inte syntes ha tillämpats någon gång efter 1962.

Vid en avvägning mellan för- och nackdelar finner utskottet inte tillräckliga skäl för begäran om lagstiftning i enlighet med motionärernas vittsyftande förslag. De olägenheter som nuvarande ordning kan innebära framför allt på trafikområdet gör emellertid att utskottet — trots tvivel rörande möjligheterna att utforma en straffbestämmelse som fyller rimliga krav på klarhet — inte vill motsätta sig att en begränsad översyn av hithörande spörsmål kommer till stånd i lämpligt sammanhang. Vid en sådan översyn, som i huvudsak bör ha avseende på trafiklagstiftningen, torde i främsta rummet böra övervägas att utsträcka straffansvaret enligt 5 § trafikbrottslagen — vilken bestämmelse ju hänför sig endast till den som haft del i uppkomsten av trafikolycka — att avse icke blott den som obehörigen avlägsnar sig från en olycksplats utan även den som kvarstannar men undandraget sig att efter förmåga hjälpa skadad eller nödställd. I anslutning härtill vill utskottet understryka den ovan berörda olägenhet av en lagstadgad skyldighet att ingripa som ligger däri att rädslan för straff kan öka risken för olämpliga hjälpåtgärder; med tanke på de faror som är förbundna med icke sjukvårdskunniga personers omhändertaganden av skadade får en straffsanktion inte ges sådan räckvidd att den kan framkalla oöverlagda hjälpåtgärder som endast ökar faromomenten. Syftet med en översyn bör endast vara att komma åt den, i brist på allmän medmänsklighet grundade passivitet som tar sig uttryck i medveten nonchalans eller i underlåtenhet att tillkalla hjälp åt svårt skadad eller nödställd person. Vad gäller formerna för översynen vill utskottet endast erinra om det arbete på en genomgripande översyn och omarbetning av vägtrafiklagstiftningen som f. n. pågår inom kommunikationsdepartementet.

Då frågan upptas till prövning bör även övervägas bestämmelser om rätt till ersättning för skada till följd av ingripande för att hjälpa annan som befinner sig i nöd. Utskottet erinrar härvidlag om riksdagens skrivelse år 1969 i anledning av motioner om ersättning för skada vid lämnande av hjälp i samband med trafikolycka (mot. 1969: I: 751 och 1969: II: 861, 1LU 1969: 24, rskr 1969: 114).

Vad utskottet anfört bör ges Kungl. Maj:t till känna.

Utskottet hemställer

- A. att riksdagen i anledning av motionen 1972: 899 ger Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anfört om viss översyn av reglerna om straffrättsligt ansvar för underlåtenhet att bistå annan i nödsituation,

B. att riksdagen avslår motionen 1972: 899 i den mån den ej tillgodosetts genom utskottets hemställan under A.

Stockholm den 9 november 1972

På justitieutskottets vägnar

ASTRID KRISTENSSON

Närvarande: fru Kristensson (m), fröken Bergegren (s), fröken Mattson (s), herrar Ernulf (fp), Johansson i Växjö (c), Jönsson i Malmö (s), Westberg i Ljusdal (fp), Nygren (s), Polstam (c), fru Hjelm-Wallén (s), herrar Schött (m), Måbrink (vpk), fru Bergander (s), herrar Norrby i Gunarskog (c) och Alf Pettersson i Malmö (s).